

DAWID MAKOWSKI

Akademia Katolicka w Warszawie – Collegium Bobolanum

LITURGIA Z 1965 R. JAKO ODPOWIEDŹ NA ZALECENIA SOBOROWEJ KONSTYTUCJI O LITURGII ŚWIĘTEJ – ASPEKT LITURGII MSZALNEJ

Słowa kluczowe: liturgia, reforma liturgiczna, ryt z 1965 r., Konstytucja o liturgii, Sobór Watykański II

1. Wprowadzenie. 2. Założenia Soborowej Konstytucji. 3. Instrukcja z 26 września 1964 r. 4. Nowe księgi. 5. Zakończenie

1. WPROWADZENIE

Jeffrey Tucker w jednym ze swoich artykułów napisał: „O liturgii z 1965 r. prawie w ogóle się nie słyszy, a jednak jest to ta celebrowana, która bezpośrednio wynikała z Konstytucji *Sacrosanctum concilium*”¹. Zapewne wpływ na to, iż w wielu badaniach została ona pominięta, miało tempo posoborowej odnowy liturgicznej, które sprawiało, że wielu duszpasterzy nie nadążało z implementacją posoborowych zaleceń w życie, przez co nie powstawały publikacje czy badania, mające za swój cel ukazanie charakterystyki liturgii z 1965 r. Pisząc tu o formie celebrowanej z tego konkretnego roku, ma się na myśli pierwszy etap posoborowej odnowy liturgicznej, wyrażony poprzez wydanie nowych ksiąg (zwłaszcza mszału), które nastąpiło w 1965 r. Wówczas celebrowana liturgia (Mszy św., godzin kanonicznych, sakramentów i sakramentaliów) nieco się zmieniła, przez co nie była już czysto przedsoborową formą kultu, ale też nie była jeszcze formą obrzędów, które są sprawowane dzisiaj. Dlatego można uznać, że liturgia z 1965 r. była jedną z celebrowanych przejściowych, łączącą starą liturgię z nową.

Celem niniejszego artykułu będzie próba ukazania wpływu Konstytucji o liturgii świętej na odnowę liturgiczną 1965 r., przy jednoczesnym ukazaniu, jak soborowe założenia były odzwierciedlane w obrzędach celebrowanych przez kapłanów Kościoła. Dlatego w pierwszym rozdziale publikacji uwaga zostanie skupiona na złożeniach

¹ Zob. J. Tucker, *The 1965 Ordo Missae*, <https://www.newliturgicalmovement.org/2007/07/1965-missal-other-extraordinary-form.html> (dostęp: 22.20.2023).

odnowy, wyrażonych w *Sacrosanctum concilium* i przypomnianych przez późniejszą pierwszą instrukcję wykonawczą z 26 września 1964 r., co będzie przedmiotem rozważań drugiej części tekstu. Następnie zostaną przedstawione wybrane zagadnienia dotyczące implementacji soborowych wskazań w wydanych w 1965 r. księgach liturgicznych, odnoszących się do celebracji Mszy św. Całość zamknie podsumowanie.

2. ZAŁOŻENIA SOBOROWEJ ODNOWY

Papież Jan XXIII (†1962) w jednym z przemówień stwierdził, że Kościół jest strukturą, która się zmienia, przez co nie jest nietykalnym, jak gdyby muzealnym eksponatem². To samo dotyczy liturgii, która jako wyraz wiary Kościoła i uroczysta jej celebracja, zmieniała swój kształt w ciągu wieków, będąc w nieustannym rozwoju. Nawet Mszał papieża Piusa V (†1572), promulgowany w 1570 r., w ciągu kolejnych wieków podlegał licznym modyfikacjom, tak iż w 1962 r. światło dzienne ujrzała ostatnia, siódma, edycja typiczna tej księgi³. Każda modyfikacja liturgii polegała zazwyczaj na drobnym uaktualnieniu obrzędów przez pewne elementy ceremonii konkretnego rytu. Tego też pragnął Sobór Watykański II (1962–1965), postulujący odnowę liturgii przez oczyszczenie ją z tego, co zakrywało jej prawdziwy charakter⁴. Nic więc dziwnego, że aspekt liturgii stał się przewodnim tematem Soboru⁵.

Liturgię rytu z 1965 r. często określa się „Mszą według zaleceń Soboru”⁶. Ojcowie pragnęli bowiem, aby odnowiona liturgia nie była nowym tworem, ale formą organicznie wyrastającą ze starych obrzędów⁷. Dlatego nikt nie miał na myśli gwałtownych zmian, lecz roztropne i mądre modyfikowanie obrzędów, poprzedzone konkretnym studium dotyczącym tego, co chciano zmienić⁸. Nic więc dziwnego, że Konstytucja o liturgii świętej nie zaczynała się od wykazu reform, ale od teologii świętej liturgii⁹. Treść ta stanowiła niejako syntezę całego nauczania Ojców Soborowych¹⁰. To właśnie perspektywa spoglądania na święte obrzędy miała się stać punktem wyjścia późniejszych reform, które miały nie tylko w sposób jasny wyrażać naturę li-

² Zob. Jan XXIII, *Przemówienie do przewodniczących młodzieżowej Akcji Katolickiej we Włoszech*, Rzym 1959, Acta et Documenta Concilio Oecumenico Vaticano II apparando, I/1 (1960), 10.

³ Zob. Święta Kongregacja Obrzędów, *Dekret promulgujący wydanie typiczne Mszału Rzymskiego*, Rzym 1962, Documenta ad Instaurationem Liturgicam Spectantia, I (2000), 1201.

⁴ Zob. S. Burzawa, *Soborowa reforma liturgiczna odnową Kościoła*, Ruch Biblijny i Liturgiczny, 19 (1966), 237.

⁵ Zob. B. Migut, *Teologiczny kontekst odnowy liturgii po „Vaticanum II”*, Studia Liturgiczne 9, red. C. Krakowiak, W. Pałęcki, Lublin 2013, 33.

⁶ Takie sformułowanie znajduje się m.in. u P. Milcarka. Zob. P. Milcarek, *Historia Mszy. Przewodnik po dziejach liturgii rzymskiej*, Warszawa 2009, 125.

⁷ Zob. A. Ried, *The Fathers of Vatican II and the Revised Mass: Results of a Survey*, Antiphon, 10 (2006), 170.

⁸ Zob. R.M. Wiltgen, *Ren wpada do Tybru. Historia Soboru Watykańskiego II*, wyd. 2, tłum. A. Słowik, Warszawa 2001, 29.

⁹ Zob. Sobór Watykański II, *Konstytucja o Świętej Liturgii*, Rzym 1963, 1–13, <https://vademecumliturgiczne.pl/-2017/06/26/konstytucja-o-liturgii-swietej-sacrosanctum-concilium/> (dostęp: 23.10.2023).

¹⁰ Zob. B. Migut, art.cyt., 34.

turgii, ale także angażować wspólnotę wierzących we wspólnym składaniu czci Trój-jedynemu Bogu¹¹. W tym celu polecono formowanie przede wszystkim duchowień-stwa opartego na duchu liturgii, aby oni – przeniknięci tym duchem – mogli potem formować powierzonych sobie wiernych¹². Już wówczas zauważano, że zaniedbanie formacji duchownych mogłoby sprawić, iż reforma liturgiczna przyniosłaby za-gubienie, a nie wzrost w Kościele¹³. Chciano bowiem, aby duszpasterze wzbudza-li wśród wiernych chęć czynnego, świadomego i pełnego udziału w liturgii, któ-ra dzięki temu, że jest hierarchiczna, zdolna jest zaangażować każdego w składanie czci Bogu w konkretnym wymiarze, stając się celebracją wspólnotową¹⁴. Aby uwy-puklić ten wymiar celebracji, Konstytucja polecała uprościć obrzędy, aby były szlachetnie proste¹⁵. Było pragnienie, by włączyć także do obrzędów Mszy św. nowe (lepiej dobrane) teksty Pisma Świętego, homilię oraz modlitwę powszech-ną¹⁶. Wskazano także na możliwość wprowadzenia języka narodowego do pewnych części liturgii (zwłaszcza tych, które dotyczyły kwestii wypowiedzianych przez wier-nych)¹⁷. Sam obrzęd Mszy św. miał być odnowiony poprzez: bardziej rozbudowa-ną liturgię słowa; komunikowanie wiernych hostiami, które zostały konsekrowane na danej Mszy św.; rozszerzenie praktyki udzielania Komunii św. pod obiema po-staciami; odnowienie koncelebry eucharystycznej¹⁸. Zdecydowano się także na włą-czenie w ramy Mszy św. celebracji sakramentów bierzmowania oraz małżeństwa¹⁹. Było to podyktowane chęcią ukazania, że sprawowanie sakramentów jest czymś wspólnotowym, a nie prywatnym²⁰.

Daje się tu zauważyć, że Sobór Watykański II (1962–1965) pragnął ciągłości w liturgii, bo zmiany, o których wyżej była mowa, to jedynie drobne modyfika-cje obrzędów²¹. Tak naprawdę to w nich dostrzegano szansę na dostosowanie litur-gii do ówczesnych warunków Kościoła²². W tym też celu zdecentralizowano władzę kierowania liturgią, powierzając niektóre do niej prawa kompetencjom Konferen-cji Episkopatów²³.

¹¹ Zob. C. Krakowiak, *Odnowa liturgii w świetle Instrukcji wykonawczych do „Sacrosanctum concilium”*, Lublin 2021, 16.

¹² Zob. Sobór Watykański II, dz.cyt., 15–17.

¹³ Zob. A. Bugnini, *The reform of the liturgy 1948–1975*, tłum. J.M. O’Connel, Collegeville 1990, 56.

¹⁴ Zob. Sobór Watykański II, dz.cyt., 27.

¹⁵ Zob. tamże, 34.

¹⁶ Zob. tamże, 35 i 53.

¹⁷ Zob. tamże, 36.

¹⁸ Zob. tamże, 51–57.

¹⁹ Zob. tamże, 71 i 78.

²⁰ Zob. S. Famoso, *The General Norms for Liturgical Reformation*, w: *The Commentary on the Constitution and on the Instruction on the sacred liturgy*, ed. A. Bugnini, C. Braga, New York 1965, 92.

²¹ Zob. M. Kołodziej, *Prawo liturgiczne Kościoła łacińskiego*, Wrocław 2019, 56.

²² Zob. C. Krakowiak, *Rytuał Pawła VI. Sakramenty święte*, Lublin 2017, 16.

²³ Zob. C. Vagaggini, *Commentary on the Constitution. Chapter I. General Norms for the Reform and Fostering of the Liturgy*, w: *The Commentary on the Constitution and on the Instruction on the sacred liturgy*, ed. A. Bugnini, C. Braga, New York 1965, 62.

3. INSTRUKCJA Z 26 WRZEŚNIA 1964 R.

Wydanie pierwszej instrukcji wykonawczej do Konstytucji o liturgii świętej poprzedziły dwie drobne zmiany dotyczące Komunii św. Pierwsza z nich ujrzała światło dzienne 10 stycznia 1964 r. i dotyczyła skrócenia postu eucharystycznego do jednej-trzech godzin przed przyjęciem Najświętszego Sakramentu, co 21 listopada 1964 r. zawężono do jednej godziny²⁴. Dokonano tego ze względu na zgłaszane trudności z zachowywaniem dłuższego postu w wielu regionach świata²⁵. Druga modyfikacja polegała natomiast na zmianie formuły komunikowania, która odąd została skrócona do słów: *Corpus Christi* z odpowiedzią: *Amen*²⁶. W ten sposób z dawnej formuły, wypowiedzianej przez udzielającego Komunii, utworzono dialog, angażując w niego osobę przyjmującą Komunię św.²⁷.

Ważnym dokumentem, mającym wpływ na wydaną później instrukcję, miało wydane 25 stycznia 1964 r. Motu proprio *Sacram Liturgiam* papieża Pawła VI (†1978), który przypomniał naukę soborowej Konstytucji i nakazał utworzyć w każdej diecezji komisje: liturgiczną, muzyczną i sztuki kościelnej²⁸. Polecił także wprowadzenie do wykazu zagadnień przedmiotu liturgiki na wydziałach teologicznych treści pochodzących z nauki soborowej o liturgii²⁹. Na mocy tego dokumentu wyznaczono termin, od którego wchodził w życie obowiązek wygłaszania homilii w niedziele i święta nakazane (był nim 16 lutego 1964 r.)³⁰. Omawiane Motu proprio *Sacram Liturgiam* nadało także natychmiastową moc prawną sprawowaniu sakramentu bierzmowania podczas Mszy św.³¹.

Wszystkie powyższe zmiany znalazły swoje miejsce w wydanej 26 września 1964 r. pierwszej instrukcji wykonawczej, nazywanej Instrukcją *Inter Oecumenici*, której obowiązywanie prawne dokonało się 7 marca 1965 r.³². Instrukcja ta przedstawiała zmiany obrzędowe, której wyraziły wydane w 1965 r. poszczególne księgi liturgiczne, tak więc konieczne jest prześledzenie tych modyfikacji w sposób dość szczegółowy. Soborowa Konstytucja o liturgii świętej stawiała na wspólnotowe

²⁴ Zob. Paweł VI, *Skrócenie postu eucharystycznego*, Rzym 1964, Acta Apostolica Sedes, 57 (1965), 186; Święta Kongregacja Oficjum, *Dekret o poście eucharystycznym*, Rzym 1964, Acta Apostolica Sedes, 56 (1964), 212.

²⁵ Zob. M. Pastuszko, *Post eucharystyczny obecnie obowiązujący*, Prawo Kanoniczne: kwartalnik prawno-historyczny, 20 (1977), 195.

²⁶ Zob. Święta Kongregacja Obrzędów, *Dekret o nowej formule przy udzielaniu świętej Komunii*, Rzym 1964, Acta Apostolica Sedes, 56 (1964), 337–338.

²⁷ Widać tu wyjście naprzeciw oczekiwaniom Konstytucji o liturgii. Zob. Sobór Watykański II, dz.cyt., 30–31.

²⁸ Zob. Paweł VI, *Motu proprio „Sacram Liturgiam”*, Rzym 1964, 2, Acta Apostolica Sedes, 56, 141. Było to wyjście naprzeciw soborowej Konstytucji. Zob. Sobór Watykański II, dz.cyt., 44–46.

²⁹ Zob. Paweł VI, *Motu proprio...*, dz.cyt., 1, 141. Była to implementacja artykułu 17 soborowej Konstytucji. Zob. Sobór Watykański II, dz.cyt., 17.

³⁰ Zob. Paweł VI, *Motu proprio...*, dz.cyt., 3, 141. Postulował to Sobór Watykański II (1962–1965) w artykule 53. Zob. Sobór Watykański II, dz.cyt., 53.

³¹ Zob. Paweł VI, *Motu proprio...*, dz.cyt., 4, 141–142. Konstytucja wspominała o tym w artykule 71. Zob. Sobór Watykański II, dz.cyt., 71.

³² Zob. C. Krakowiak, *Odnowa liturgii...*, dz.cyt. 61.

celebrowanie liturgii, aby nie sprawiać wrażenia, że pewne ceremonie są prywatnymi obrzędami poszczególnych liturgów³³. W tym celu omawiana Instrukcja poleciła odejść od praktyki, wedle której celebrans w sposób prywatny powtarzał teksty, wygłaszane przez innych (lektora, subdiakona, diakona czy chórzystów)³⁴. Zgodnie z uproszczaniem ceremonii liturgicznych, zmniejszono także liczbę pokłonów oraz uproszczono obrzęd okadzania³⁵. W tym samym duchu dokonano kolejnych modyfikacji: usunięto Psalm 42 z modlitw u stopni ołtarza; zwolniono subdiakona z trzymania pateny przez welon podczas liturgii eucharystycznej; wskazano, że sekreta i doksologia końcowa ma być odmawiana głośno w Mszach śpiewanych³⁶; usunięcie wszystkich znaków krzyża podczas małego podniesienia; zniesienie czynienia znaku krzyża hostią przed jej udzieleniem wiernemu; usunięcie tzw. ostatniej Ewangelii i modlitw leoniańskich po Mszy czytanej; zezwolenie na sprawowanie Mszy solennej bez udziału subdiakona; wskazano na możliwość celebrowania przez biskupów Mszy św. śpiewanej w formie, w jakiej celebrowali ją prezbiterzy³⁷. Zgodnie z soborowym życzeniem odnowy liturgii słowa, dokonano także modyfikacji czytań mszalnych³⁸. Odnowy doczekała się również liturgia słowa, którą polecono sprawować w kierunku ludu, gdy lekcje wygłaszał duchowny niższych święceń, albo subdiakon (to samo dotyczyło proklamacji Ewangelii przez diakona)³⁹. Zezwolono przy tym zaniechać ich śpiewania, o ile miano je wygłaszać w języku narodowym⁴⁰. Powtarzając zarządzenie soborowe, wyrażone potem przez papieża Pawła VI (†1978), nakazano wygłaszać homilie w niedziele i święta, zalecając przy tym proklamować je także w inne dni, gdy obecność ludu byłaby znaczna, a zwłaszcza w dni powszednie Adwentu i Wielkiego Postu⁴¹. Na mocy tego dokumentu przywrócono do liturgii rzymskiej modlitwę powszechną⁴². Dopuszczono także dwukrotne przyjmowanie Komunii św. w ciągu jednego dnia podczas

³³ Zob. Sobór Watykański II, dz.cyt., 28.

³⁴ Zob. Święta Kongregacja Obrzędów, Instrukcja *Inter Oecumenici*, Rzym 1964, 32–34, Acta Apostolica Sedes, 56 (1964), 884.

³⁵ Zob. tamże, 36, 884. Było to wyjście naprzeciw artykułowi 50 soborowej Konstytucji. Zob. Sobór Watykański II, dz.cyt., 50.

³⁶ Doksologię można jednak było również śpiewać.

³⁷ Zob. Święta Kongregacja Obrzędów, Instrukcja *Inter Oecumenici*, Rzym 1964, 48, Acta Apostolica Sedes, 56 (1964), 888.

³⁸ Zob. tamże. Uczyniono to na bazie artykułu 51 soborowej Konstytucji o liturgii świętej. Zob. Sobór Watykański II, dz.cyt., 51.

³⁹ Zob. Święta Kongregacja Obrzędów, Instrukcja *Inter Oecumenici*, Rzym 1964, 49, Acta Apostolica Sedes, 56 (1964), 889. Wpływ na to miał artykuł 50 soborowej Konstytucji. Zob. Sobór Watykański II, dz.cyt., 50.

⁴⁰ Zob. Święta Kongregacja Obrzędów, Instrukcja *Inter Oecumenici*, Rzym 1964, 51, Acta Apostolica Sedes, 56 (1964), 889. Wynikało to z artykułu 50 soborowego dokumentu o liturgii. Zob. Sobór Watykański II, dz.cyt., 50.

⁴¹ Zob. Święta Kongregacja Obrzędów, Instrukcja *Inter Oecumenici*, Rzym 1964, 53, Acta Apostolica Sedes, 56 (1964), 890. Było to wyjście naprzeciw artykułowi 52 soborowego dokumentu o liturgii. Zob. Sobór Watykański II, dz.cyt., 52.

⁴² Zob. Święta Kongregacja Obrzędów, Instrukcja *Inter Oecumenici*, Rzym 1964, 56, Acta Apostolica Sedes, 56 (1964), 890. W ten sposób zrealizowano postanowienie artykułu 53 Konstytucji o liturgii świętej. Zob. Sobór Watykański II, dz.cyt., 53.

dwóch uroczystości: Zmartwychwstania Pańskiego i Narodzenia Pańskiego. Wówczas ten, kto uczestniczył w Mszy św. w nocy, mógł przyjąć powtórnie Komunię św. na Mszy św. w dzień⁴³. Znamienne dla tego dokumentu było wyróżnienie trzech miejsc celebracji w Mszy św. z udziałem ludu: początek i koniec liturgii odbywał się przy pulpicie, liturgia słowa mogła być sprawowana przy ambonie lub przy balustradzie, a liturgia eucharystyczna była sprawowana przy ołtarzu⁴⁴. W ten sposób ukazano dwie główne części Mszy św., o których wspominała Soborowa Konstytucja o liturgii świętej⁴⁵. Zgodnie z wymową tego dokumentu, możliwe było celebrowanie Mszy św. w stronę ludu, którego to postulatu nie wyrażała Soborowa Konstytucja⁴⁶.

Omawiana wyżej Instrukcja wskazywała także na to, iż możliwe było – w myśl Soborowej Konstytucji o liturgii świętej – sprawowanie liturgii mszalnej częściowo w języku narodowym⁴⁷. Żeby tego jednak dokonać, Konferencja Episkopatu miała określić granice stosowania języka narodowego w liturgii na swoim terytorium, nie wykraczając poza ogólną normę ukazaną w Instrukcji⁴⁸. Natomiast już wcześniej Rada ds. wdrożenia w życie zaleceń Konstytucji o liturgii świętej wydała specjalny dokument, na mocy którego stwierdzono, że w liturgii Mszy św. język narodowy może się znaleźć w następujących obrzędach: odczytywaniu lekcji mszalnych, modlitwie powszechnej, śpiewach części stałych i zmiennych, aklamacjach, pozdrowieniach, dialogach, modlitwie Pańskiej (wraz z wprowadzeniem), embolizmie, formule przy Komunii św., modlitwach prezydenckich i nad ludem⁴⁹. W ten sposób chciano połączyć zdania tych, którzy pragnęli zachowania łaciny, jak i tych, którzy optowali za udostępnieniem większej ilości miejsca językom narodowym⁵⁰.

Powyższe modyfikacje obrzędów wytyczyły pewną drogę powstania przyszłych ksiąg liturgicznych, będących w przeważającej większości zgodnymi z soborowymi wytycznymi dotyczącymi odnowy liturgicznej⁵¹. Nic więc dziwnego, że zapowiadały wiosnę odnowy liturgicznej w Kościele, która miała nadejść w I Niedzielę Wielkiego Postu 1965 r.⁵².

⁴³ Zob. Kongregacja Obrzędów, Instrukcja *Inter Oecumenici*, Rzym 1964, 60, Acta Apostolica Sedis, 56 (1964), 891.

⁴⁴ Zob. R. Michałek, *Zmiany obrzędowe wprowadzone przez instrukcję do konstytucji o św. liturgii z 26 IX 1964*, Ruch Biblijny i Liturgiczny, 18 (1965), 285.

⁴⁵ Zob. Sobór Watykański II, dz.cyt., 56.

⁴⁶ Zob. Kongregacja Obrzędów, Instrukcja *Inter Oecumenici*, Rzym 1964, 91, Acta Apostolica Sedis, 56 (1964), 898.

⁴⁷ Zob. tamże, 57, 890–891. Konstytucja wyraziła to w artykule 54, który odnosił się do artykułu 36. Zob. Sobór Watykański II, dz.cyt., 36 i 54.

⁴⁸ Kwestia ta poruszyła wielu biskupów, gdyż budziła duże zainteresowanie. Zob. C. Braga, *The Language to be used in the Liturgy*, w: *The Commentary on the Constitution and on the Instruction on the sacred liturgy*, ed. A. Bugnini, C. Braga, New York 1965, 112.

⁴⁹ Zob. Rada ds. wdrożenia zaleceń Konstytucji o Liturgii Świętej, *Dekret wzorcowy*, Rzym 1964, 2, Notitiae, 1–4 (1965), 9.

⁵⁰ Zob. B. Matczak, *Cipriano Vagaggini OSB i reforma liturgiczna. Studium na podstawie zbiorów archiwum w Camaldoli*, Kraków 2013, 56–62.

⁵¹ Zob. R.K. Seasoltz, *New liturgy, new laws*, Collegeville 1980, 28.

⁵² Zob. J.-D. Chalufour, *Przewodnik po Mszy świętej*, tłum. P. Milcarek, Dębogóra 2012, 317.

4. NOWE KSIĘGI LITURGICZNE

Chcąc szczegółowo opisać wszystkie księgi liturgiczne, które ujrzały światło dzienne w 1965 r., wykroczone by szeroko poza ramy tego artykułu. Przedmiotem niniejszej części publikacji stanie się więc jedynie wyliczenie i krótkie scharakteryzowanie każdej z ksiąg, która wówczas ujrzała światło dzienne, i która dotyczyła celebracji Mszy św. Pozwoli to dostrzec, jak soborowa Konstytucja, której implementacją zajęła się Instrukcja z 26 września 1964 r., weszła w życie liturgii z 1965 r.

Chronologicznie pierwszą księgą liturgiczną, która wówczas została wydana, był zbiór modlitw powszechnych⁵³. Został on wydany 13 stycznia 1965 r. i zawierał w sobie ogólne schematy modlitwy powszechnej, na mocy których miały powstawać lokalne wersje tej oracji⁵⁴.

Kolejną księgą był odnowiony porządek Mszy św., który został wydany 27 stycznia 1965 r.⁵⁵. Zawierał on w sobie postanowienia Soboru Watykańskiego II (1962–1965) oraz Instrukcji z 26 września 1964 r. Spośród wielu interesujących zmian na szczególną uwagę zasługuje zmiana dwóch sformułowań: *sacerdos* na *celebrans*, a także *ministri* na *circumstantes*⁵⁶. W ten sposób ukazano wspólnotowy wymiar świętych obrzędów⁵⁷. W odnowionym obrzędzie Mszy św. nie występował już Psalm 42, który zniesiono, pozostawiając po nim tylko antyfonę⁵⁸. Jeśli Mszę św. poprzedzała inna czynność liturgiczna, to opuszczano wszystkie modlitwy u stopni ołtarza, rozpoczynając liturgię od pocałunku ołtarza⁵⁹. Choć Instrukcja wskazywała, że w Mszach św., w których sam celebrans miał wygłaszać lekcje, to miał to czynić z ołtarza, zwrócony do mszału, to omawiana księga zmieniła ten zapis, wskazując, że mógł się wówczas odwrócić do wiernych i wygłaszać słowa czytań mszalnych w kierunku ludu⁶⁰. Wszelkie szczegółowe kwestie dotyczące przestrzegania rubryk mszalnych zawarto także w wydanym równocześnie *Ritus Servandus*⁶¹. Księga ta nieco różniła się od swego poprzedniego wydania z 1962 r., ale w swej istocie pozostała tożsama z dawną wersją rubryk⁶². Wraz z nią opublikowano także księgę nieprawidłowości w sprawowaniu Mszy św., która określała to wszystko, co należało do ważności i godziwości sprawowania sakramentu⁶³.

15 lutego 1965 r. Święta Kongregacja Obrzędów wydała dokument, w którym dokonano poprawienia rubryk Mszału rzymskiego z 1962 r. Zmiany tych rubryk

⁵³ Zob. *De oratione communi seu fidelium*, Citta del Vaticano, 1965.

⁵⁴ Zob. *Treść i forma modlitwy powszechnej*, Gość Niedzielny, 34 (1965), 22.

⁵⁵ Zob. *Ordo Missæ*, editio typica, Roma 1965.

⁵⁶ Zob. tamże, 339–340.

⁵⁷ Wyrażał to artykuł 27 soborowej Konstytucji o liturgii świętej. Zob. Sobór Watykański II, dz.cyt., 27.

⁵⁸ Zob. *Ordo Missæ*, editio typica, Roma 1965, 339.

⁵⁹ Zob. tamże, 340.

⁶⁰ Zob. tamże, 342.

⁶¹ Zob. *Ritus Servandus in celebratione Missæ*, editio typica, Roma 1965.

⁶² Zob. F.R. McManus, *Thirty Years of Liturgical Renewal. Statements of the Bishops' Committee on the Liturgy*, Washington 1987, 31.

⁶³ Zob. *De defectibus in celebratione Missæ*, editio typica, Roma 1965.

polegały przede wszystkim na uproszczeniu rubryk, usunięciu z nich wzmianek o obrzędach, które już nie występowały w rycie z 1965 r., dodaniu pewnych wzmianek (wynikających z nowego prawodawstwa) oraz poprawieniu numeracji poszczególnych paragrafów⁶⁴.

Kolejnych kilka ksiąg zostało opublikowanych 7 marca 1965 r. Pierwszą z nich był nowy obrzęd koncelebracji eucharystycznej, składający się z kilku części: ogólnych norm koncelebracji, obrzędu koncelebracji Mszy pontyfikalnej, obrzędu koncelebracji Mszy solennej, obrzędu koncelebracji Mszy śpiewnej i obrzędu koncelebracji Mszy recytowanej. Na końcu dodano ryt koncelebracji podczas Mszy konsekracji biskupa, święceń prezbiteratu oraz benedykcji opata. Warty odnotowania był także specjalny obrzęd koncelebracji dla chorych kapłanów⁶⁵. Drugą księgą było wydanie kanonu mszalnego z podziałem na części, przeznaczone dla poszczególnych kapłanów koncelebrujących. Tym, co wyróżniało tę księgę od kanonu z Mszału rzymskiego z 1962 r., była większa liczba części zmiennych *Communicantes* w modlitwie eucharystycznej oraz specjalna formuła modlitwiana na Mszę Wieczerzy Pańskiej⁶⁶. Trzecią księgą były śpiewy dla koncelebransów, wydane w celu możliwości zaśpiewania przez nich poszczególnych części kanonu⁶⁷. Ostatnią wówczas wydaną księgą był obrzęd udzielania Komunii św. pod oboma postaciami. W księdze tej rozróznilo cztery formy udzielania Komunii św.: przez picie z kielicha, przez picie z rurki, przez picie z łyżeczki lub przez zanurzenie. Każdorazowo określono obrzęd takiej formy komunikowania wiernych oraz wskazano na liturgie, w których można było wiernych w ten sposób komunikować⁶⁸.

Widać zatem, że nowe księgi liturgiczne wychodziły naprzeciw oczekiwaniom Soborowej Konstytucji o liturgii świętej. Ich rychłe pojawienie się w Kościele, jeszcze przed zakończeniem czwartej sesji soborowej, wynikało z faktu, że wydanie odnowionych ksiąg było zadaniem bardzo ważnym i niecierpiącym zwłoki⁶⁹. To właśnie dzięki nim możliwe było wzbudzenie wśród wiernych bardziej owocnego udziału w liturgii mszalnej, a także ukazanie im powiązania między poszczególnymi obrzędami Mszy św.⁷⁰.

5. ZAKOŃCZENIE

Liturgia mszalna w 1965 r. była bezpośrednim owocem soborowej Konstytucji o liturgii świętej. Jej powstanie nie było wynikiem badań i konstrukcji poszczególnych ekspertów, ale raczej organicznym wyrastaniem z dawnej formy, pozwalającym

⁶⁴ Zob. Święta Kongregacja Obrzędów, *Poprawienie rubryk Mszału rzymskiego*, Rzym 1965, *Notitiae*, 7–8 (1965), 216–219.

⁶⁵ Zob. *Ritus Servandus in concelebratione Missae*, editio typica, Roma 1965.

⁶⁶ Zob. *Canonis Missae*, editio typica, Roma 1965.

⁶⁷ Zob. *Cantus pro concelebratione*, editio typica, Roma 1965.

⁶⁸ Zob. *Ritus Servandus in communione sub utraque specie*, editio typica, Roma 1965.

⁶⁹ Zob. C. Krakowiak, *Odnowa liturgii...*, dz.cyt., 27.

⁷⁰ Zob. F.R. McManus, dz.cyt., 31.

tej liturgii zawrzeć w sobie rzeczy nowe i stare⁷¹. Dzieło odnowy liturgii, którego dokonano między 1964 a 1965 r., dowodzi jak bardzo Kościół troszczył się o liturgię, iż postanowił dokonać retuszu starych ksiąg, spośród których w tym opracowaniu uwaga została skupiona na kwestii celebracji Mszy św. Okres ten można nazwać wiosną posoborowej odnowy liturgicznej⁷². Zdaje się bowiem, że wierny, który uczestniczył w liturgii Mszy św. w XVII czy XIX w., spokojnie odnalazłby się w tej celebracji, która była sprawowana w 1965 r.⁷³. Była to po prostu pewna aktualizacja dawnego Mszału rzymskiego z 1962 r., dokonana według soborowych wskazań.

Na koniec warto przywołać słowa papieża Pawła VI (†1978), wygłoszone podczas Mszy św. inauguracyjnej celebrowanej Mszy św. według ksiąg z 1965 r.:

Dzisiejszy nowy sposób modlitwy i sprawowania Mszy św. jest niezwykle. Dzisiaj we wszystkich parafiach i kościołach świata, podczas wszystkich Mszy, w których uczestniczy lud wierny, zostaje zainaugurowana nowa forma liturgii. Jest to wielkie wydarzenie, które należy zapamiętać jako początek rozwijającego się życia duchowego, jako nowe zobowiązanie, aby odpowiedzieć na ten wielki dialog pomiędzy Bogiem a człowiekiem⁷⁴.

BIBLIOGRAFIA

- Bugnini A., *The reform of the liturgy 1948–1975*, tłum. J.M. O’Connel, Collegeville 1990.
- Burzawa S., *Soborowa reforma liturgiczna odnową Kościoła*, Ruch Biblijny i Liturgiczny, 19 (1966), 233–242. DOI: <https://doi.org/10.21906/rbl.3058>.
- Braga C., *The Language to be used in the Liturgy*, w: *The Commentary on the Constitution and on the Instruction on the sacred liturgy*, ed. A. Bugnini, C. Braga, New York 1965, 112–123.
- De defectibus in celebratione Missæ*, editio typica, Roma 1965.
- De oratione communi seu fidelium*, Citta del Vaticano, 1965.
- Canonis Missæ*, editio typica, Roma 1965.
- Cantus pro concelebratione*, editio typica, Roma 1965.
- Chalufour J.-D., *Przewodnik po Mszy świętej*, tłum. P. Milcarek, Dębogóra 2012.
- Cichy S., *Odnowa liturgiczna Soboru Watykańskiego II. Rzeczy dokonane – idee przewodnie – perspektywy*, Ruch Biblijny i Liturgiczny, 39 (1986), 4–15. DOI: <https://doi.org/10.21906/rbl.1513>.
- Famoso S., *The General Norms for Liturgical Reformation*, w: *The Commentary on the Constitution and on the Instruction on the sacred liturgy*, ed. A. Bugnini, C. Braga, New York 1965, 83–87.
- Jan XXIII, *Przemówienie do przewodniczących młodzieżowej Akcji Katolickiej we Włoszech*, Rzym 1959, *Acta et Documenta Concilio Oecumenico Vaticano II apparando*, I/1 (1960), 10.
- Kołodziej M., *Prawo liturgiczne Kościoła łacińskiego*, Wrocław 2019.
- Kongregacja Obrzędów, *Instrukcja Inter Oecumenici*, Rzym 1964, *Acta Apostolica Sedis*, 56 (1964), 877–900.

⁷¹ Zob. A. Ried, „*Sacrosanctum concilium*” and the Reform of the „*Ordo Missae*”, *Antiphon*, 10 (2006), 287.

⁷² Zob. S. Cichy, *Odnowa liturgiczna Soboru Watykańskiego II. Rzeczy dokonane – idee przewodnie – perspektywy*, Ruch Biblijny i Liturgiczny, 39 (1986), 6.

⁷³ Zob. Ch. Pope, *A Look at the „Actual Mass” of Vatican II: the 1965 Missal*, <https://blog.adw.org/2015/01/a-look-at-the-actual-mass-of-vatican-ii-the-1965-missal/> (dostęp: 23.10.2023).

⁷⁴ Paweł VI, *Homilia podczas Mszy św. w I Niedzielę Wielkiego Postu, 7 marca 1965*, http://www.vatican.va/content/paul-vi/it/homilies/1965/documents/hf_p-vi_hom_19650307.html (dostęp: 23.10.2023).

- Krakowiak C., *Odnowa liturgii w świetle Instrukcji wykonawczych do „Sacrosanctum concilium”*, Lublin 2021.
- Krakowiak C., *Rytuał Rzymski Pawła VI. Sakramenty święte*, Lublin 2017.
- Matczak B., *Cipriano Vagaggini OSB i reforma liturgiczna. Studium na podstawie zbiorów archiwum w Camaldoli*, Kraków 2013.
- McManus F.R., *Thirty Years of Liturgical Renewal. Statements of the Bishops' Committee on the Liturgy*, Washington 1987.
- Michalek R., *Zmiany obrzędowe wprowadzone przez instrukcję do konstytucji o św. liturgii z 26 IX 1964*, *Ruch Biblijny i Liturgiczny*, 18 (1965), 280–292. DOI: <https://doi.org/10.21906/rbl.3021>.
- Migut B., *Teologiczny kontekst odnowy liturgii po „Vaticanum II”*, w: *Studia Liturgiczne*, 9, red. C. Krakowiak, W. Pałęcki, Lublin 2013, 33–59.
- Milcarek P., *Historia Mszy. Przewodnik po dziejach liturgii rzymskiej*, Warszawa 2009.
- Ordo Missae*, editio typica, Roma 1965.
- Pastuszko M., *Post eucharystyczny obecnie obowiązujący*, *Prawo Kanoniczne: kwartalnik prawnohistoryczny*, 20 (1977), 195–200.
- Paweł VI, *Homilia podczas Mszy św. w I Niedzielę Wielkiego Postu, 7 marca 1965*, http://www.vatican.va/content/paul-vi/it/homilies/1965/documents/hf_pvi_hom_19650307-.html (dostęp: 23.10.2023).
- Paweł VI, *Motu proprio „Sacram Liturgiam”*, Rzym 1964, *Acta Apostolica Sedis*, 56, 139–144.
- Paweł VI, *Skrócenie postu eucharystycznego*, Rzym 1964, *Acta Apostolica Sedis*, 57 (1965), 186.
- Pope Ch.: *A Look at the „Actual Mass” of Vatican II: the 1965 Missal*, <https://blog.adw.org/2015/01/a-look-at-the-actual-mass-of-vatican-ii-the-1965-missal/> (dostęp: 23.10.2023).
- Rada ds. Wdrożenia Zaleceń Konstytucji o Liturgii Świętej, *Dekret wzorcowy*, Rzym 1964, 2, *Notitiae*, 1–4 (1965), 9–10.
- Ried A., *„Sacrosanctum concilium” and the Reform of the „Ordo Missae”*, *Antiphon*, 10 (2006), 277–295.
- Ried A., *The Fathers of Vatican II and the Revised Mass: Results of a Survey*, *Antiphon*, 10 (2006), 170–190.
- Ritus Servandus in celebratione Missae*, editio typica, Roma 1965.
- Ritus Servandus in communione sub utraque specie*, editio typica, Roma 1965.
- Ritus Servandus in concelebratione Missae*, editio typica, Roma 1965.
- Seasoltz R.K., *New liturgy, new laws*, Collegeville 1980.
- Sobór Watykański II, *Konstytucja o Świętej Liturgii*, Rzym 1963, 1–13, <https://vadecumliturgiczne.pl/-2017/06/26/konstytucja-o-liturgii-swietej-sacrosanctum-concilium/> (dostęp: 23.10.2023)
- Święta Kongregacja Obrzędów, *Dekret o nowej formule przy udzielaniu świętej Komunii*, Rzym 1964, *Acta Apostolica Sedis*, 56 (1964), 337–338.
- Święta Kongregacja Obrzędów, *Dekret promulgujący wydanie typiczne Mszału Rzymskiego*, Rzym 1962, *Documenta ad Instaurationem Liturgicam Spectantia*, I (2000), 1201.
- Święta Kongregacja Obrzędów, *Poprawienie rubryk Mszału rzymskiego*, Rzym 1965, *Notitiae*, 7–8 (1965), 216–219.
- Święta Kongregacja Oficjum, *Dekret o poście eucharystycznym*, Rzym 1964, *Acta Apostolica Sedis*, 56 (1964), 212.
- Tucker J., *The 1965 Ordo Missae*, <https://www.newliturgicalmovement.org/2007/07/1965-missal-other-extraordinary-form.html> (dostęp: 22.20.2023).
- Treść i forma modlitwy powszechnej*, *Gość Niedzielny*, 34 (1965), 22.
- Vagaggini C., *Commentary on the Constitution. Chapter I. General Norms for the Reform and Fostering of the Liturgy*, w: *The Commentary on the Constitution and on the Instruction on the sacred liturgy*, ed. A. Bugnini, C. Braga, New York 1965, 62–78.
- Wiltgen R.M., *Ren wpada do Tybru. Historia Soboru Watykańskiego II*, wyd. 2, tłum. A. Słowik, Warszawa 2001.

**LITURGY OF 1965 AS A RESPONSE TO THE RECOMMENDATIONS
OF THE COUNCIL'S CONSTITUTION ON THE SACRED LITURGY
– ASPECT OF THE MASS LITURGY**

Summary

This article deals with the issue of the liturgy of the Mass in 1965. This form of celebration is a direct result of the Constitution on the Liturgy of the Second Vatican Council. Unfortunately, due to the pace of post-Council changes, the problem raised has not received much research. However, the liturgy of 1965 is important insofar as it represents the springtime of the Church's liturgical renewal. This article presents the liturgical renewal of the Mass, showing the relationship between the changes and the decisions of the Constitution on the Holy Liturgy, which allows us to discern the hermeneutics of continuity between the Missal of John XXIII and the Missal of 1965.

Key words: Liturgy, liturgical reform, rite of 1965, Constitution on the Liturgy, Second Vatican Council

Nota o Autorze

Dawid MAKOWSKI, student teologii na Akademii Katolickiej w Warszawie – Collegium Bobolanum, koordynator projektu „Z pasji do liturgii”. Interesuje się szczególnie historią posług liturgicznych.
ORCID: 0009-0003-6007-0393
Kontakt e-mail: d.makowski472@gmail.com